

УДК 801.81(=161.2) "18/19"

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ЗАПИСУВАННЯ ФОЛЬКЛОРУ
(кінець XIX–початок XX століття)**

Ганна СОКІЛ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української фольклористики імені академіка Філарета Колесси,
вул. Університетська, 1/345, Львів, Україна,
e-mail: folklore@franko.lviv.ua*

Розглянуто головні способи фіксації усної словесності – стаціонарний і експедиційний. Звернено увагу на окремі позатекстові сегменти, спостереження фольклористів за виконавцем та слухацькою аудиторією.

Ключові слова: способи записування, виконавець, слухач, фольклорний текст, спостереження.

Українська фольклористика на кінець XIX століття мала вже достатньо сформовані основні методичні принципи збирання джерельно-фактографічного матеріалу. Вона орієнтувалася на поглиблення професіоналізму у цій сфері, врахування нових досягнень світової науки, методології різних наукових напрямів та підходів. Їй довелося розвиватися у тісному контакті з прогресивною світовою фольклористикою, зважаючи передусім на актуальні проблеми національної науки.

Методика польових досліджень у Галичині збагатилася різноманітними підходами, починаючи від епізодичних записів до цілеспрямованих стаціонарних та експедиційних спостережень. На той час поширеного застосування набувають спроби вивчення усної словесності в різних життєвих обставинах за допомогою спеціальних програм, запитальників, прототипів сучасних соціологічних анкет, що суттєво поглибило фольклористичну роботу, закладаючи так підвалини етносоціологічним принципам.

Фольклористи визнавали як індивідуальну, так і колективну збирацьку діяльність, розрізняючи в ній два способи – стаціонарний та експедиційний. Стаціонарне обстеження етнокультурної традиції краю дало змогу застосувати методику суцільного запису, при якому у збирача з'являлася значно більша нагода спостерігати за фольклорним явищем у природному контексті. Особливо придатна така форма для фіксування народних оповідань, бесід, які можна почути тільки у спокійній товариській розмові, а не “на замовлення”.

На початках зародження і становлення фольклористики як науки дослідники не особливо зацікавилися контекстом уснопоетичного твору. Для них важливо було зібрати матеріал, виявити місцевий чи конкретно-виконавський репертуар. У погоні за піснями, казками, легендами, віруваннями їм ніколи було прислухатися до “тих широких, невимушених і на око безпрограмових розмов селянських, у яких, мов у калейдоскопі, переливаються їх щоденні, не раз на око сірі та нецікаві справи” [17,

10]. Виняток становить П. Куліш, котрий у своїх “Записках о Южной Руси” зафіксував не лише фольклорно-етнографічні зразки, а й передав ту атмосферу, в якій побутували народні твори, розкрив обставини, за яких їх виконували, та спробував заглянути “у душу” оповідача.

Наприкінці XIX–на початку XX століття дослідники щораз більше переймалися проблемою контекстуального вивчення фольклору, у зв’язку з чим брали до уваги загальну побутову обстановку, умови виконання, свідчення історичного й географічного характеру – усе те, що тепер належить до фольклористичних досліджень і фіксується в наукових описах. У подібному напрямі позитивно працював на Бойківщині М. Зубрицький (1856–1919), про що відзначив І. Франко: “Як сільський священник у одним із етнографічного і з культурно-історичного погляду дуже цікавим закутку нашого краю, а при тім сам син селянської сім’ї, він відчуває потребу вникнути якнайглибше в душу народа і передати нам, відбитим культурною течією на бік від того народа, його духове і моральне обличчя в можливо повній і автентичній формі. Він перший у нас звернув увагу на ті зерна культурної історії та народної психології, що котяться день у день у тих сірих, безконечних селянських розмовах, і пробував виловлювати з них причинки для своїх наукових тем. Народні спомини [...], позаписувані ним у часі довголітньої душпастирської практики, містять одначе обік культурно-історичних даних дуже часто щось інше, з деякого погляду далеко цінніше – а власне характеристики живих людей, їх пригод і настроїв, їх світогляду й етики. Зубрицький чоловік настільки широко освічений, що не боявся позірних зігресій від теми, але коли йому вдалося чути тямущого оповідача, записував і такі оповідання про особисті пригоди чи то самого оповідача, чи його знайомих” [17, 10]. Свої записи М. Зубрицький робив здебільшого у Кіндратові, Мшанці та інших навколишніх селах Турківського та Старосамбірського повіту. Постійно вивчали фольклорні традиції Гуцульщини Лука Гарматій (1866–1924) у с. Голови, Красноїля, Петро Шекерик-Доників (1889–1940) також у с. Голови та Жаб’ю-Слупійці Косівського повіту; Антін Онишук (1885–1937) у с. Зелениці Надвірнянського повіту, Василь Равлюк (1872–1955) у с. Орелець Снятинського повіту.

Значну роль у процесі збирання фольклорного матеріалу відіграє безпосереднє сприйняття тих чи інших явищ, що відбуваються незалежно від збирача. На цьому постійно наголошували І. Франко, В. Гнатюк. І хоча проблеми спостереження як необхідної і цілеспрямованої методики записування прямо порушували не всі дослідники, у їхніх зібраннях, супровідних описах це достатньо прочитується.

Особливо збагатили українську фольклористику детальні обсервації П. Шекерика-Доникова про гуцульські колядки. Цінною є його стаття “Як відбуваються коляди у гуцулів”, яку В. Гнатюк помістив у збірнику “Колядки і щедрівки” [19, XV–XXXIV]. Він, П. Шекерик-Доників, як зазначають дослідники, був не лише сумлінним збирачем, а й талановитим інформатором, виконавцем колядок та знавцем різдвяних обрядів і звичаїв, мав довголітню практику “берези” (“счинальника”) серед колядників, відзначався доброю пам’яттю, організаційними здібностями і хистом оповідача [15, 367]. До того ж, він часто виступав ініціатором записування певного фольклорного матеріалу, зокрема народних оповідань про опришків, звертався з відповідними пропозиціями до членів Наукового товариства імені Шевченка (НТШ). Недаремно В. Гнатюк вважав його одним із кращих своїх кореспондентів. Унаслідок їхньої тісної співпраці з’явилась низка цінних фольклорно-етнографічних матеріалів з Гуцульщини на сторінках періодичних видань НТШ.

За фольклористичною роботою в регіонах ретельно стежили керівники Етнографічної комісії, зокрема І. Франко, В. Гнатюк, котрі подавали вказівки, поради, пропонували записувати відповідний матеріал. “Етнографічна комісія просить усіх тих людей, що хотіли б збирати які-небудь етнографічні матеріали, щоби зверталися до неї впрост із усякими запитаннями і інформаціями, які вона дуже радо подає” [15, 17]. Однак не завжди активно відгукувалися кореспонденти на такі звернення. Скажімо, розіславши одну з відозв на понад ста адрес, В. Гнатюк отримав усього два-три відсотки відповідей із записами. Іноді не допомагало й те, що вкладав у конверти марки на для листів з відповідями [7, V]. Та все ж до праці була залучена значна кількість ентузіастів. З багатьма з них учений активно співпрацював, заохочуючи до фольклористично-етнографічної роботи. Так, одним із основних пунктів для своєї тривалої і результативної збирацької праці В. Гнатюк обрав село Мшанець (тепер Старосамбірського району на Львівщині) [20, 122]. Йому скільки міг сприяв М. Зубрицький, підшукуючи приміщення для проживання та знаходив добрих оповідачів. Водночас і сам немало почерпнув від талановитого дослідника в галузі методики фольклористичної та етнографічної праці. До того ж, В. Гнатюк, перебуваючи у Львові, намагався не випускати з поля зору наукової діяльності М. Зубрицького, радив йому, якими проблемами варто зайнятися, делікатно вимагав деяких доповнень до виконаних студій. Скажімо, у листі від 17 листопада 1910 року рекомендував описати похоронні звичаї бойків, подібно до надісланої раніше такої ж праці М. Зубрицького про гуцулів: “Тепер же прошу, щоб Ви були ласкаві зладити якнайповніший опис бойківського похорону. Бойки не мають тепер пильної роботи, то можуть Вам оповідати. Добре було би, якби Ви сей опис надіслали в січні” [11, 301].

Окрім усього іншого, фольклорист пропонував місцевим збирачам активно використовувати найбільш відповідний для запису час — пізню осінь та зимову пору. Це простежується не лише в листуванні, а й постійно наголошується у зверненнях: “Зимом дуже добре збирати етнографічний матеріал, бо селяни мають багато вільного часу, особливо вечорами, які можна добре використати для збирання етнографічних матеріалів” [16, 17]. Для записування усної словесності, справді, зимовий час був зручним, бо саме за умови постійного проживання в тому чи іншому регіоні можна в цю пору виконувати польові обстеження – селяни мають більше вільного часу, та й інтелігенція менше завантажена.

Однією з позитивних якостей стаціонарного способу фіксації матеріалу є можливість уникнути психологічного бар’єру між виконавцем і збирачем, оскільки обидва вони живуть у певному осередку й легко можуть спілкуватися між собою. На таку особливість звернув увагу Володимир Герасимович, фіксуючи фольклор та обряди у с. Крехові на Жовківщині, де парохом був його дід по материній лінії Юліан Трохимович. Володимир ще з дитинства часто перебував тут і добре знав місцевих жителів. “Я від малої дитини, обертаючись між людьми крехівськими, зискав собі в них д о в і р ’ є, що єсть н а й в а ж л и в і ш е (розрядка наша. – Г. С.) при записуванню народних звичаїв, і вже малим хлопцем, що вчув, те записував, то ж мушу сказати, що моя збірка єсть цілком докладна. Я її часто людям відчитував, вони мені доповнювали і тепер оскільки мені здається вже ніяких певно нових звичаїв не дало би ся в Крехові надібати” [4, 247].

З поданого цитування видно, що вагому роль під час записування фольклорно-етнографічного матеріалу відіграє довір’я людей до збирача. Коли виконавець ставиться до нього без настороженості, тоді природніше він проспівас певну пісню

чи буде розповідати прозовий твір. Зазвичай стаціонарну роботу проводили упродовж кількох років без поспіху, тому це давало змогу збирачам краще простежувати і доповнювати ті процеси, які відбувалися у фольклорному середовищі. У такому випадку збирач поставав перед виконавцем як “своя людина”, знайомий чи земляк, навіть міг бути родичем, котрого не соромляться. Водночас це давало йому повну можливість глибоко вникнути і всебічно виявити умови, в яких виникли і побутували народні твори. Завдяки тривалим та регулярним обстеженням усної словесності в різних ситуаціях і впродовж значного часового відтинку фольклорист був очевидцем і безпосереднім учасником різних урочистостей та фіксував фольклор у природному вигляді. Така фіксація не виключала з репертуару носія фольклору твори різної художньої довершеності. Очевидно, не випадково на цьому наголошували автори відозви “В справі збирання народних легенд”: “Просимо записувати всяку, хоч би й малу дрібницю, бо з деяких оповідань, певно, лишилися в тямці тільки шматки, натяки, і тільки зібравши ті відривки і впорядкувавши їх відповідно, можна буде відтворити первісну цілісність” [10, 178]. Адже часом саме “неповні” чи “неестетичні” тексти дають дослідникам важливий матеріал для студій. “При тім не треба вважати на те, що звістка може видаватися комусь маловажна, бо не раз вона може кинути більше світла на справу, як великий документ. Загалом не треба гордити ніякими матеріалами...” [9, 31]. Зауважимо, що позитивні результати цей спосіб давав у тому випадку, коли збирачі ставили собі за мету обстежити і зафіксувати весь матеріал, який побутував у тій чи іншій місцевості, самі вели активний пошук цікавих фольклорних зразків, а не чекали тільки нагоди для запису.

Варто наголосити, що у часи діяльності Наукового товариства імені Шевченка Етнографічна комісія налагодила стаціонарну збирацьку роботу. Цьому сприяла широка мережа кореспонденції, взаємозв'язки членів Етнографічної комісії з місцевими мешканцями того чи іншого регіону. Значну роль у спілкуванні з кореспондентами відіграли І. Франко, В. Гнатюк, О. Роздольський. Тісна співпраця часто породжувала цікаві ідеї, що згодом приводило до позитивних результатів.

Ініціатором у збирацькій фольклористично-етнографічній роботі виступала Етнографічна комісія. Однак нерідко ініціаторами могли бути активні збирачі в регіонах, котрі зверталися зі своїми пропозиціями та за підтримкою до НТШ. Так, зокрема, з'явився згадуваний уже збірник “Народні оповідання про опришків” (1910). Ідея збирання цього тематичного пласта належала П. Шекеріку-Доникові, а організацію роботи взяв на себе В. Гнатюк, про що зазначив у передмові до збірника: “Тим часом 1907 р. передав мені д. П. Волосенка, тодішній редактор “Троградського голосу”, письмо молодого гуцульського парубка Петра Шекеріка-Доникового з Голов Косівського повіта, в яким він заявляв охоту списувати оповідання про опришків [...]. Очевидна річ, що я зараз удався до нього, подав вказівки для записування та попросив прислати кілька оповідань на показ. Діставши їх, я побачив, що оповідання визначаються дуже гарним стилем, чистим гуцульським говором і вірною передачею [...]. Довідавшись знов про приблизне число тих оповідань, я спостеріг, що якби до них доложено ще трохи оповідань з інших сіл і від інших осіб, на що можна би числити, їх збрало би ся стілько, що заповнили би окрему книжку. Наслідком того уложив я невеличку відозву в справі записування оповідань про опришків, надрукував їх в “Хроніці”, а, крім того, зробив із неї окрему відбитку і порозсилав її на більше, як сто адрес, у гірські околиці Галичини та Буковини, переважно учителям та деяким священикам із просьбою записувати, що можна, та надсилати до друку в проєктованій книжці” [7, IV–V].

Завдяки зусиллям ученого, його організаторському хисту, українська наука збагатилася низкою фольклорних зібрань. Мав рацію Ф. Колесса, наголосивши, що планове призбирування й доповнення різних галузей українського етнографічного матеріалу В. Гнатюк уважав найважливішим завданням свого життя, розуміючи, що коли цього не зробить, то цей матеріал “готов пропасти для науки”. Тому всю свою енергію він звернув у цьому напрямку, а “видаючи відповідні брошури й програми для збирання етнографічних записів та розписуючи приватні листи, зумів притягнути до цього діла цілий ряд співробітників і помічників (навіть з-поміж селян), яких скрупулетно вичисляє у своїх збірниках: він зорганізував цілу сітку кореспондентів для видань Етнографічної комісії НТШ” [13, арк. 537].

У практиці фольклористів кінця XIX–початку XX століття одночасно з стаціонарним значне місце займав експедиційний спосіб записування джерел. Особливого поширення він набув з часу створення Етнографічної комісії, члени якої зайнялися системною роботою з організації експедицій. Такий спосіб записування обов’язково передбачав попереднє вивчення місцевості та її мешканців. Знайомство відбувалося переважно через священиків, учителів конкретного села. Дослідники найчастіше зверталися до місцевої інтелігенції з метою посприяти їм у збиранні фольклору, влаштуванні побуту. Так, скажімо, в листі від 13 серпня 1904 року І. Франко, готуючись до експедиції на Бойківщину, писав до М. Зубрицького: “В середу вибираємося з д. Вовком і д. Кузелею до Мшанця. Коли би Вам се було можливо, то вишліть фіру до Устрік і зладьте для нас якийсь куток, щоб ми могли пару день пробути” [18, 249].

З подібним проханням звертався раніше до того ж адресата В. Гнатюк. Окрім побутового влаштування, він просив про допомогу у підготовці “спеціалістів” – виконавців народних пісень та прози. “При записах теперішніх, – зазначав фольклорист, я клав би особливу увагу на: а) анекдоти, б) легенди, в) порнографічні (сороміцькі) пісні і оповідання, г) віровання, д) звичаєве право, е) народна медицина, ж) всякі ремесла. Прошу про те повідомити мене, чи мав би я до того у вашому селі спеціалістів. Розумієся, що іншими спеціалістами я не буду також гордити” [6, 295]. У Мшанці В. Гнатюк перебував в лютому й березні 1899 та 1902 років, де записував бойківське весілля, народні анекдоти, сороміцький фольклор.

Подібну методику застосовував під час експедиції на Полісся (1932) Ф. Колесса, про що сам зазначив: “Під час досліджень на Поліссі перед нами пройшла ціла гелерея типових співаків і народних музик, яких ми старанно підбирали, користуючись у Хоростові вказівками місцевого православного парафіяльного священика К. Райни” [14, 25].

Якщо в разі стаціонарного способу записування між збирачем і виконавцем відсутній психологічний бар’єр, що значно полегшує їхнє спілкування, то під час експедицій досить часто могли траплятися різні перепони. Вони проявлялися насамперед у недовірі до збирача, як до “чужого”. Селяни не завжди “відкривалися” перед збирачем, інколи не розуміючи вартості фольклору, або ж просто соромилися виконувати його. З приводу цього фольклористи залишили цікаві спостереження. Щодо поглядів самого народу на усну словесність та її збирачів, то “поперед усього, зауважив В. Гнатюк, б’є в очи [...] недовір’є народу до кожного, убраного “попанськи”. Він (народ. – Г. С.) не входить в те, ким є такий “пан”, лише згори має переконанє, що той “пан” не може йому бажати добра з огляду на відмінне своє становище в суспільности; тому й приймає його холодно, а не раз навіть ворожо. Зо мною, наприклад, був такий випадок в Земплині на Угорщині, що я попросту мусів з

одного села утікати, щоби не наразитися на неприємности, які могли не чим иньшим для мене скінчитися, як побоями [...]. В Мшанци того не було, бо тамошній священник, загально поважний, умів їм бодай потрохи роз'яснити, в чім річ. Одначе недовірчиві селяни, з виїмком кількох осіб, не хотіли такой приходити до мене і оповідати, боячись якоїсь засідки на себе. Натомість сусіди мшанян, михнівчани, не завивали зовсім в бавовну, що були би зробили зо мною, коли б я з'явився в їх селі: "То бы-смо взяли кіля і вигнали гет, а ніт, то такого пана мож і забити, кой таке дурне хоче бесідувати" [8, VI–VII].

Подані нотатки фольклориста засвідчують не лише про вагому роль посередника між збирачем та інформатором, а з них ще простежується ставлення народу до "пана", крізь призму того матеріалу, яким він цікавиться. Оскільки в той час В. Гнатюк записував анекдоти й сороміцький фольклор – зразки усної словесності, які неадекватно сприймають селяни, то, очевидно саме це й спричинило таку агресивну поведінку горян.

З практики відомо, що найчастіше прихильними співбесідниками були якраз ті селяни, котрі володіли цікавою інформацією, ті народні співаки чи оповідачі, котрі добре розуміли вагомість і престижність своїх знань та вміння майстерно розповідати. Їхні імена зафіксували фольклористи у своїх збірниках (Тимко Гринишин (Гринюк) з Пужник, Гриць Оліщак-Терлецький з Мшанця, Юрко Соколовський, Микола Кравіцький, Гнат Романів – усі з Берлина, Кароль Мазурчик з Плетенич та багато ін.).

У методиці польових досліджень траплялося нерідко й таке, що з інформатором доводилося домовлятися "у дорозі". Так, подорожуючи з Майдану до Волового (обидва села зараз Міжгірського району Закарпатської області), О. Роздольський познайомився з одним зі своїх супутників, котрий знав казки і пообіцяв зранку другого дня прийти, щоб розповісти. Він і справді дотримав слова [5, 28–29]. Аналогічні випадки підтверджують думку, що деякі інформатори готові ділитися своїми знаннями без великих попередніх прохань, умовлянь. Часто серед них траплялися оповідачі чи співаки, котрі високо цінують свій талант, вважаючи його унікальним. Це ще спостеріг у своїй збирацькій практиці П. Куліш, помістивши в статті "Сказки и сказочники" слова одного із оповідачів: "Да вам хто ні казав, да таких не казав, як я знаю" [12, 48].

Зрештою, щоб позбутися різних непередбачених дій уже в ті часи впроваджувалася практика тривалих експедицій, що давала дослідникам змогу ввійти в середовище, яке вони обстежували, і відповідно уникнути проблем, що супроводжували застосування експедиційного способу.

Однак при будь-якому способі фіксації матеріалів важливими залишаються спостереження збирачів над інформантами. В українській фольклористиці дослідження виконавства не зразу привернуло увагу. І хоча в середині XIX століття частково зверталися до цього питання (згадаймо П. Куліша і його "Записки о Южной Руси"), проте воно не набуло системності. Значно більше почали цікавитися виконавцем наприкінці XIX – на початку XX століття. Фольклористи не обмежувалися лише біографічними довідками про талановитих інформаторів, а нерідко подавали про них детальні описи, інколи їхні автобіографії, цікаві спостереження, як, наприклад, В. Гнатюк. Так, у передмові до "Галицько-руських анекдотів" (1899) він зазначив: "Щодо оповідачів, то між ними визначилися особливо два: Тимко Гринишин (або як він сам себе зве Гринюк) з Пужник і Гриць Оліщак-Терлецький з Мшанця. Перший – то незрівнянний гуморист. Сама його поява в хаті вводить її

жителів у добрий настрій, коли ж Тимко “розв’яже торбу”, як звук казати, тоді присутні не раз аж лягають від сміху. Велика шкода, що при записуванні не можна було віддати його міміки та звуків, на які в письмі нема знаків, а які від часу до часу повторюються і ужиті в відповіднім місці викликають не раз більше сміху, як слова! [...]

Другий оповідач, Гриць Олішак, то один з найліпших оповідачів, яких я коли чув. Він оповідав мені одинацять днів безперестанку по 10 до 12 годин денно. І коли Тимко визначається тим, що короткі річі, якими є анекдоти, оповідає знаменито, казки натомість хоч знає, не потрафть оповісти добре, маючи нахил усе коротати і подавати тільки зміст, то Гриць Олішак оповідає всьо з однаковим хистом, а головний його репертуар – то казки, легенди і новелі. Його оповідання заслуговують уваги особливо з огляду на мову, що належить до бойківського діалекту, мало ще у нас знаного” [8, VI– VII].

Такий ґрунтовний аналіз дає підстави вважати, що В. Гнатюк трактував виконавство як спілкування в естетичному ключі, тобто його цікавило не лише те, *що* робив оповідач, а й те, *як* він це робив. Тому дослідник не залишив поза увагою такі компоненти тексту як міміка, жести, інтонація, що, й справді, відіграють важливу роль під час виконання народної прози. Водночас фольклорист висловив погляд на уснопоетичний текст як результат акту виконання із притаманними йому невербальними елементами. Його міркування відповідають сучасним уявленням про специфіку уснопоетичних творів, адекватне відтворення яких може забезпечити запис словесного тексту з поєднанням описів жестів, міміки, інтонації та інших змістових складових акту комунікації. Деякі сучасні дослідники народної прози порівнюють невербальні елементи з ремарками у драматичному творі [2, 46].

Наприкінці XIX–початку XX століття фольклористів цікавило питання взаємодії виконавця з аудиторією та можливості її “зворотного впливу” на текст. Можемо відзначити, що інтерес до інформатора, до слухачького оточення, який виник в тодішній науці, згодом поширився до розгляду аудиторії як складової процесу виконання. Цінний матеріал містять записи О. Роздольського. Зокрема він детально фіксував прозові твори, не оминаючи навіть висловів, вигуків слухачів. Скажімо, під час оповіді казки про вірну жінку в епізоді переодягання героїні в чоловіче вбрання один із присутніх зауважив: “А вуса мала?” На що казкар ні на хвилину не задумавшись, тут же відповів: “Помастила помадою пару рази та й вирости, як їжови!” [3]. Із цього епізоду яскраво проявляється контакт між оповідачем і слухачем. Наявний діалог представляє модель впливу одного з присутніх на виконавця. Більше того, такі позасюжетні вставки, вповні можливо, згодом у разі повторних розповідей можуть “вплестися” у тканину сюжету. З цього приводу М. Азадовський, розглядаючи записи О. Роздольського, слушно зауважив: “Деколи вдається ніби підглядіти, як проходить у процесі розповіді розвиток і збагачення основних елементів казкової поетики. Тут, безсумнівно, немало роль відіграє зворотний вплив аудиторії: чутливість її, взаємодія з нею, її прямі питання і вказівки. Чудовий, методично цінний матеріал знаходимо в збірнику українських казок, які зібрав О. Роздольський” [1, 62–63]. І далі російський учений навів вищезацитований приклад із записів О. Роздольського.

Подібний матеріал дає поштовх для різносторонніх текстологічних досліджень, одним з яких мали б стати спеціальні повторні записи. Саме вони могли б підтвердити чи спростувати припущення щодо подальшого “життя” слухачьких “вставок” та їх вплив на основні елементи казкової поетики.

За слухацькими репліками часто можна спостерегти ставлення присутніх до розвитку подій, учинків героїв усного твору тощо. Наприклад, на одну і ту ж подію – викрадення чарівної мошенки – збирач зафіксував зауваги кількох слухачів: “Але вони полягали спати вночі і вона від него ту мошенку вкрала (*Ого! Будь здоров, з празником! – сказала стара Гананініха.*) Як хутко украла, і ще хутше втікла до свого батька. Але він прокидається: та нема її! – і мацається до мошенки – і мошенки нема! І палаців нема уже тих! (*Бери батіжок, йди вовец пасти знов! – сказав молодий Микола Кравіцький, а стара Гананініха докинула: “То так! Як колись Пан-Біг дасть яке добро, то не надовго!”*)”

Але устає рано – його батько питається:

– А де твої ті палаци поділися?

– Пан-Біг мені дав, Пан-Біг взяв (*Легко прийшло – легко пішло! – додав парубок Антошко Мороз*)” [3].

Після того, як удалося героєві повернути знову чарівну мошенку, він по-іншому використовує її. Слухачі й тут докидають своє “слівце”: “Та нащо мені такі палаци. Я собі... хата проста, щоб була добра, хліви добрі, товару повно щоб було! (*То вже по-господарськи, по-панськи вже ні, замітив Микола Кравіцький [...] Пані до часу була, а біда то довіку, – докинула стара Гананініха*)” [3].

Детальні записи О. Роздольського, В. Гнатюка та інших свідчать насамперед про дотримання фольклористами вимоги фіксувати й публікувати твори усної словесності в такому вигляді, як вони виконувалися. До того ж, дають змогу простежити властиву усному тексту контактність, наявність виконавця та слухача, котрі безпосередньо спілкуються між собою. Така ознака є істотною, адже усний текст потенційно завжди “відкритий” для зворотного впливу слухача на виконавця.

Отже, українські фольклористи наприкінці XIX–на початку XX століття у своїй практиці користувалися різними способами записування усної словесності, що допомагало зробити синхронний зріз того чи іншого явища, детально проводити жанрове представлення фольклорної традиції, спостерігати живий процес виконання й оцінення смислових нюансів, можливості вибору зручного часу для записування, зрештою прагнення уникнути психологічного бар’єру між збирачем та місцевим населенням. Детальні спостереження над виконавцями, додаткова інформація про них, скрупульозні записи діалогів між оповідачем і слухацькою аудиторією – усе це дає підстави не лише заглянути в дослідницьку лабораторію тогочасних учених, а й становить цінний матеріал для сучасних фольклористів.

1. *Азадовский М. К.* Русские сказочники // Азадовский М. К. Статьи о литературе и фольклоре. – М.; Ленинград, 1960.
2. *Бріцина О.* Українська усна традиційна проза: Питання текстології та виконавства. – К., 2006.
3. Галицькі народні казки / В Берліні пов. Бродського із уст народа списав О. Роздольський; Впорядкував і порівняв додав др. І. Франко // Етнографічний збірник. – Львів, 1895. – Т. 1.
4. *Герасимович В.* Народні звичаї, обряди та пісні в селі Крехові Жовківського повіту // Правда. – 1893.
5. *Гнатюк В.* Децо про Русь Угорську // Радикал. – 1895. – № 3.

6. *Гнатюк В.* Лист до М. Зубрицького від 8 лютого 1899 р. // ЗНТШ/ – Т. 223. Праці секції етнографії та фольклористики. – Львів, 1992.
7. *Гнатюк В.* Передмова // Народні оповідання про опришків / Зібрав В. Гнатюк (Етнографічний збірник). – 1910. – Т. 26.
8. *Гнатюк В.* Передне слово [до]: Галицько-руські анекдоти // Етнографічний збірник. – 1899. – Т. 6.
9. [Гнатюк В., Франко І.] Відозва в справі записування народних традицій про опришків // Хроніка НТШ. – 1907. – Ч. 30. – Вип. 2.
10. *Гнатюк В., Франко І.* В справі збирання народних легенд // Літературно-науковий вісник. – 1899. – Т. 8. – Кн. 12.
11. *Дем'ян Г.* Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького // Записки НТШ. Праці секції етнографії та фольклористики. – Львів, 1992. – Т. 223.
12. Записки о Южной Руси / Издал П. Кулиш. – СПб., 1857. – Т. 2.
13. *Колесса Ф.* Історія української етнографії (машинопис) // Відділ рукописів ІМФЕ. – Ф. 14–2. – Од. зб. 244. – Арк. 537.
14. Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського / Упор., вступ. ст., приміт. С. Й. Грици. – К., 1995.
15. *Сеньків І.* Гуцульська спадщина. Праці з життя і творчості гуцулів. – К.: Українознавство, 1995.
16. Справоздання з етнографічної експедиції // Хроніка НТШ. – 1902. – Вип. III.
17. *Франко І.* *Bel parlar gentile* // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 37.
18. *Франко І.* Лист від 13 серпня 1904 р. до М. Зубрицького // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1986.
19. *Шекерик-Доників П.* Як відбуваються коляди у гуцулів // Колядки і щедрівки / Зібрав В. Гнатюк / Етнографічний збірник. – 1914. – Т. 35. – С. XV–XXXIV.
20. *Яценко М. Т.* Володимир Гнатюк: Життя і фольклористична діяльність. – К.: Наук. думка, 1964.

SOME ASPECTS OF FOLKLORE RECORDING METHODS (the end of the 19th–the beginning of the 20th century)

Hanna SOKIL

*Ivan Franko National University in L'viv,
Filaret Kolessa Ukrainian Folkloristics Department,
1/345, Universitets'ka st., L'viv, Ukraine,
e-mail: folklore@franko.lviv.ua*

The survey focuses on two main principles of fixing of folklore – stationary and expeditionary. A great bulk of attention is devoted to individual extra-text elements as well as folklorists' observations on a performer and his audience.

Key words: means of recording, performer, listener, folklore text, observation.

Стаття надійшла до редколегії 11.05.2007
Прийнята до друку 20.05.2007